

Saru Raciye Partisi'nin Kurulmasında Zafar Hassan'ın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on the Role of Zafar Hassan in Establishing the Saru Raciye Party

Elif GÜLBAŞ¹

Özet

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve hilafetin kaldırılmasının ardından bazı Hintliler hala Türklere hilafet sebebiyle bağlıydılar. Bu bağlılık onların Türk topraklarında kendi kaderlerini aramaya devam etmelerinin nedeniydi. Hindistanlı doktor ve siyaset adamı olan Muhtar Ahmet Ensari² ilk kez Balkan Harbi sırasında Hindistan Hilal-i Ahmer ekibinin başında Osmanlı topraklarına gelmiştir. Muhtar Ahmet Ensari Atatürk ile 1925'de yaptığı görüşmede, Hint Müslümanları adına Halife olmasını istediklerini açıklamıştır (Aybek, 1990: 333).

Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının ilişkileri daha öncesine dayanmakla birlikte XIX. yüzyılda Hindistan'da İngiliz hâkimiyetinin etkisiyle bu ilişki ivme kazanmıştır. İngiliz baskısı sebebiyle Halife'nin ülkesi olan Osmanlı Devleti ile yakın ilişki kuran Hindistanlı Müslümanlar hem Osmanlı Devleti'nin idamesi hem Hindistan'ın bağımsızlığı için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Hindistan'da bulunan Diyobend Medreseleri'nde yetişmiş bir âlim ve siyaset adamı olan Ubeydullah Sindhi, (Birişık,2012: 27; Aybek,1990: 212) Hindistan'ın bağımsızlığı için önce Afganistan'a sonrasında Rusya'ya gitti. Ondan hadis dersleri alan ve Hindistan'ın bağımsızlığı için üniversite eğitimini yarıda bırakıp Hint alt kıtasını terk eden öğrencisi Zafar Hassan'ın³ Türkiye'ye gelip kurmaya çalıştıkları parti ele alınmaya çalışılacaktır.

Hilafet'in merkezi Osmanlı Devleti'ne gelerek Hindistan'ın bağımsızlığı için faaliyetlerini burada devam ettirmeye çalışan Sindhi ve Zafar Hassan, burada kendilerine

¹ Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. e-posta:elifgulbas@gmail.com

² Bu kişilik Zafar Hassan'ın Hatırat'ında ڈاکٹر مختار احمد انصاری (Doktor Muhtar Ahmet Ensari) olarak geçer. Fakat Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde Abdur Raheem Kıdwai'nin yazdığı maddede Muhtar Amed Ensârî olarak isimlendirilmiştir, Abdur Raheem Kıdwai, "Ensârî, Muhtar Amed" maddesi, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XI. Cilt, Ankara, 1995, s. 253.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Zafar Hassan Aybek, **Khaatiraat (Aap Beeti)**, Sangmil Publicationers, Lahor, 1990.

*Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. e-posta:elifgulbas@gmail.com

yardımcı olan Türklerle bağlantı kurup yapılanmalarından Türk devletini de haberdar etmişlerdir. Sindhi, Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne ulaştığında İsmet İnönü ile bir görüşme sağlamış ve kendilerine İstanbul'da kalacak yer tahsis edilmiştir (Aybek, 1990: 275).

Bu metinde, yüzyıllardır birbirleriyle temas halinde olan iki milletin, Hindistanlılar tarafından Hilafet üzerinden ortak bir paydada birleşme ve kendi ülkeleri Hindistan'ın tam bağımsızlığı çerçevesinde gerçekleşen bir parti kurma süreci incelenmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zafar Hassan, Ubeydullah Sindhi, Hindistan'ın Bağımsızlığı

Abstract

Due to the caliphate-connections between Turks and Indians, the pursuit of the destiny for some Indians was not blocked after the establishment of the new government in the form of Republic of Turkey. Mukhtar Ahmed Ansari, an Indian doctor and a politician simultaneously, came at first to join Ottomans by leading the Indian Crescent group during the Balkan Wars. In 1925, explaining the meeting of Mukhtar Ahmed Ansari with Ataturk in which he wanted Ataturk to become caliph on behalf of the Indian Muslims.

The already established relationship between the Ottoman State and the Muslims of India gained momentum with the influence of English domination in India in the 19th century. Due to the English Empire's pressure, the Indian Muslims having close relations with the Caliphate Ottoman Empire, performed different activities to continue helping the Ottoman Empire and at the same time for the independence of India.

Ubaidullah Sindhi, who studied in Deobandi School of Thought situated in India, at first, went to Afghanistan and then Russia for the independence of India. Zafar Hassan who took Hadith lectures from Ubaidullah Sindhi, left his study incomplete, and left the Indian Sub-continent to come to Turkey, in order to establish a political party.

To continue their activities for the independence of India, Sindhi and Zafar Hassan came to the centre of the Caliphate Ottoman Empire. Sindhi and Zafar Hassan notified the Turkish government through Turks helping them. When Sindhi emerged the Ottoman State after Russia, he met with İsmet İnönü, and was found a place to stay in Istanbul.

In this paper, the meeting of two nations that have been in contact with each other throughout centuries on a common platform through the Caliphate as well as the process of establishing a party for the complete independence of India will be discussed.

Keywords: Zafar Hassan, Ubaidullah Sindhi, Independence of India

GİRİŞ

Hintliler ile Türklerin ilişkileri Babürlülere kadar ulaşırsa da birbirlerine en yakın temasları, Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemine rastlamaktadır (Ahmad, 1985: 5). Bu durum, Müslüman Hindistanlıların Babürlüler döneminin hâkim unsuruyken, 1857'de Babür Sultanı II. Bahadır Han döneminde İngiliz karşıtı bir başkaldırı olan Sipahi Ayaklanması'ndan sonra İngilizlerin yönetimi altına girmeleri ve azınlık durumuna düşmeleri ile ilişkilendirilebilir. Müslümanlara yapılan baskılar o dönemde İslam dünyasının en güçlü devleti olan Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmalarına sebep olmuştur. Ayrıca Halife'nin de Osmanlı topraklarında olması Hindistanlı Müslümanların Türklere daha yakın olmalarının ikinci sebebi olarak düşünülebilir.

İngilizler XVII. yüzyılda Hindistan'ın bazı şehirlerinde Doğu Hindistan Şirketi adı altında bağımsız ticaret üstleri kursa (Özcan, 1998: 78) da asıl hâkimiyetlerini XIX. yüzyılda gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde Hindistan'ın kuzey ve kuzeybatısı olan Nepal (1816), Sind (1843), Sih Krallığı'nı (1849) ele geçirmiş ve sömürgeleştirmiştir. Sonrasında İngiliz karşıtı bir ayaklanma olan Sipahi Ayaklanması meydana gelmiş ve İngilizler bu isyanı kanlı bir şekilde bastırmışlardır. Olaylardan, yarımadanın güney kısmında bulunan Babür İmparatorluğu'nu sorumlu tutan İngiltere, 1858 yılında bu devlete son vererek Hint alt kıtasındaki hâkimiyet alanı genişletmiştir (Dursun, 1991:529). Hindistanlı Müslümanlar için tarihlerinde ilk defa gayri Müslimlerin yönetimi altında yaşama dönemi başlamıştır (Özcan, 1998: 84). Hindistan'daki İngiliz hükümeti 1857'de gerçekleşen ve İngiliz yönetimi karşıtı olan Sipahi Ayaklanması'ndan sonra asli unsur olan Müslümanların üzerindeki baskıyı arttırmıştır (Özcan, 1998: 78). 1858 yılında İngiliz hükümetinin Babürlülere son vermesiyle Müslümanlar azınlık durumuna düşmüş, Hindular için ise bu durum sadece bir yönetim değişikliği şeklinde algılanmıştır. Babürlülerin yıkılması, Hindistan Müslümanlarını Osmanlı Devleti'ne daha da yakınlaştırmıştır.

Hindistanlı Müslümanlara göre Halife'nin ülkesi Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkması İslam'ın geleceğinin tehlikeye girmesi demektir (Özcan, 1998: 84). Bunun dışında Hindistan'daki bazı Müslüman âlimler 1857 ayaklanmasının ardından Osmanlı topraklarına sığınmış ve Hindistan'ın bağımsızlığı için faaliyetlerini buradan devam ettirmeye çalışmışlardır. Zor durumda olmalarına rağmen, o dönemde çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yıkılışını önlemek için yardımlar toplamışlardır. 1853'de gerçekleşen Kırım Harbi sebebiyle Hindistan'ın bazı şehirlerinden Türk ordusuna yardım ulaştırılmıştır. 1897'de

Yunan Savaşı ve Hicaz demir yolları için Hindistanlılar Osmanlı Devleti'ne para göndermişlerdir (Özcan, 1998: 84).

Yine aynı şekilde Trablusgarp ve Balkan Harbi için de yardımlar toplanmış ve Balkan Harbi sırasında Dr. Muhtar Ahmet Ensari başkanlığında Hilal-i Ahmer ekibi göndermişlerdir. Bu ekip beşi doktor yirmiye aşkın görevliden oluşmaktaydı. Görevliler altı ay süresince cephede ve cephe gerisinde görev almışlardır (Kıdwai, 1995: 253).

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İngiltere karşısında savaşa gitmesi ve Hindistan Müslüman basınının Osmanlı Devleti'ni desteklemesi üzerine İngiliz hükümeti yayınlara sansür getirmiş ve halkı galeyana getirebilecek liderleri tutuklamaya ya da sürgün etmeye başlamıştır. İngilizlerin bu baskıcı tutumu Hindu ve Müslümanların birleşmelerini sağlamıştır. İngiltere, Osmanlı'nın kutsallarına dokunmayacağına söz vermiş olmasına rağmen bu sözünü tutmamıştır (Özcan,1998: 79). Bunun üzerine Hindistanlılar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve Hilafet'in otoritesini korumak maksadıyla (Qureshi,1998: 109) 1918'de Hindistan Hilafet Hareketi'ni başlatmışlardır (Özcan,1997: 237).

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Hindistan'da faaliyet gösteren Diyobend Medreseleri hocalarından Hint âlimi ve fikir adamı Mahmut el-Hasan (Şeyh el-Hind) (Birişik, 2003: 366) öğrencisi ve aynı zamanda Diyobend hocalarından Ubeydullah Sindhi'yi Afganistan'a göndermiştir. Amacı, Hindistan'a en yakın Müslüman devlet olan Afganistan'ın Emiri'ni savaşa dâhil edip İngiliz Hindistan'ına karşı savaşmasını sağlayıp bu vesileyle Hindistan'ın bağımsızlığının gerçekleşmesini sağlamaktı (Aybek, 1990: 213).

1920 sonbaharında Cemal Paşa Kabil'e ulaşır. Ubeydullah Sindhi ve sonradan Müslüman olan Nur Muhammet onunla bir görüşme gerçekleştirir (Aybek, 1990: 192). Cemal Paşa'nın Afganistan'a gelmesinin sebebini Zafar Hassan Hatırat'ında kısaca şu şekilde anlatır, Hindistan'daki Hilafet taraftarları, Avrupa'ya Osmanlı Devleti lehinde görüşmeler yapmaları için Muhammet Ali ve Dr. Ensari'yi göndermişlerdi. Ensari İttihat ve Terakki (Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa) liderlerine bir haber göndermişlerdi. Haberde, eğer İttihat ve Terakki liderlerinden biri Kabil'e gelirse Hindistan Müslümanlarının güçlenip İngilizlere kolaylıkla isyan edebileceklerini belirtilmişti (Aybek, 1990: 192). Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mektupta, Afganistan'a gideceğini ve orada bir güç oluşturup İngilizlere karşı bir isyan çıkartacağını yazmıştır (Cebesoy, 1982: 61).

Afgan Emiri Habibullah Han'dan sonra yerine geçen oğlu Emanullah Han bağımsızlık için İngilizlere karşı savaşı. Sonrasında yapılan anlaşmayla Afganistan'da İngiliz etkisi artmıştır. Ubeydullah Sindhi ne siyasi ne de ilmi çalışma yapamaması sebebiyle Afganistan'dan ayrılmaya karar verdi. Amacı Halife'nin ülkesi Türkiye'ye ulaşip buradan faaliyetlerini sürdürmekti. O dönemde İran'da İngilizlerin nüfuzu fazla olduğu için Rusya üzerinden Türkiye'ye gitmeye karar verdi. 1923 yılında Türkiye'ye ulaştı (Aybek, 1990: 211).

Lahor Devlet Üniversitesi öğrencisi olan Zafar Hassan, eğitim döneminde İngiliz hükümetinin Hindistan'daki uygulamalarından rahatsız olmuş ve ülkesini terkederek Afganistan'a kaçmıştır. Amacı Hindistan'daki İngiliz hükümetine karşı savaştır. Afganistan'da Ubeydullah Sindhi ile tanışan Zafar Hassan sonrasında onunla beraber Rusya'ya geçmiştir. Sindhi'nin Türkiye'ye gidişinden bir yıl sonra Zafar Hassan da Türkiye'ye gelmiştir.

1. Hindistan'ın Bağımsızlığı İçin Afganistan'a Gidiş

1914'de Halife'nin cihat ilanından sonra Hintli Müslümanların İngiliz ordusuna katılmaları devam etmekteydi. Bu çağrı Hindistan'da sadece küçük çapta ayaklanmalar meydana getirdi. Hint Müslümanları üzerinde pek tesiri olmadı (Bayur, 1984: 433-500). Bununla birlikte bu cihat çağrısına kulak veren bir grup öğrenci, ülkeleri Hindistan'ı terk edip Afganistan'a kaçmışlardır. Hindistan'da İngiliz karşıtı bir grup olan Mücahidin Cemaati (Aybek, 1990: 78; Bayur, 1984: 504-506) aracılığıyla Afganistan'a gelmelerinin sebebi yakın zamanda Afganistan'ın İngiliz Hindistan'ına karşı savaşacağına inanmalarıydı. Böylelikle İngilizleri Hindistan'dan atacaklardı. Böyle bir inanç taşımalarının sebebi Türk Alman Hint⁴ heyetinin Afgan Emiri'ni savaşa dâhil etmeye çalışmaları sebep gösterilebilir.

O dönemde Afganistan-Hindistan sınırında yarı bağımsız Afgan oymaklar yaşamaktaydı. Bunlar İngilizlere karşı düzensiz saldırılar gerçekleştiren savaşçı kabilelerdi. Cihat çağrısı onların İngilizlere karşı saldırılarının artmasına sebep olmuştur (Bayur, 1984: 510).

Pencap bölgesinde farklı üniversitelerde öğrenim gören bu öğrenciler, İngiliz hükümetini Hindistan'dan kovamazlarsa ikinci bir plan olarak Osmanlı ülkesine gidip orada Halife için savaşmayı planlıyorlardı (Aybek, 1990: 40).

⁴ Bu heyetin başkanı Hindistanlı Raha Mehindra Pratap'tı. Osmanlı Devleti'nden Teğmen Kazım Bey, Alman tarafından Von Heintisch, Avusturya'dan Neider Mayer heyeti oluşturmaktaydı. Amaçları Afgan Emiri'ni savaşa dâhil etmektir.

Afganistan'a ulaşan grup, Afganistan'ın, İngiltere ve Rusya arasında sıkışmış bir bölge olduğunun ve Hindistan'dan iktisadi, eğitim gibi birçok alanda daha geride kaldığının farkına varmışlardır (Aybek, 1990: 59-60). O dönemde Emir Habibullah tarafından gözaltına alınan grup sonrasında dört yıl göz hapsinde tutulur.

Bu sırada aynı amaçla Afganistan'da bulunan Ubeydullah Sindhi ile tanışan grup beraber yollarına devam etmişlerdir (Aybek, 1990: 97). Grubun lideri Abdulbari olmasına rağmen Sindhi gerektiğinde öğrencilere görevler vermektedir.

Gruptan Huşi Muhammet⁵ komünist sistemden etkilenmiş, Ruslarla yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır (Aybek, 1990: 213, 227). Bu gruptan bir diğer kişilik ise Zafar Hassan'dır. Hayatının tek amacı İslam'a hizmet etmek ve Hint Müslümanlarının bağımsızlığına katkıda bulunmak olan Ubeydullah Sindhi (Aybek, 1990: 99) ile İslam dinine son derece bağlı olan Zafar Hassan bağımsızlık için beraber çalışmışlardır. Zafar Hassan da sonraları Türkiye'ye gelecek, Türk vatandaşı olup Aybek soyadını alacak; askeri eğitim alarak Türk ordusunda görev yapacaktır (Aybek, 1990: 339). Bu grubun bazı üyeleri ya yolda hastalanıp ölmüş ya da Afganistan'da kalmıştır. Bir kısmı farklı görevlerle Türkistan, Çin, Japonya gibi ülkelere gönderilmiştir (Bayur, 1984: 505).

Ubeydullah Sindhi, bu gruptaki gençlere tefsir dersleri vermektedir. Bu sırada öğrencilerden Zafar Hassan'ı kendine daha yakın bulmaktadır. Kendi siyasi görüşlerini ona anlatır ve Zafar Hassan da ondan etkilenir. Böylece aralarında siyasi açıdan fikir birliği oluşur (Aybek, 1990: 105-106).

Afganistan'da Raca Mehindra Pratap tarafından İngiliz hükümetine karşı geçici Hint hükümeti kurulmuştur. Ubeydullah Sindhi bu hükümette İçişleri Bakanı görevini almıştır (Aybek, 1990: 103). Bu hükümetin başkanı Raca, Ubeydullah Sindhi gibi Emir Habibullah'ı Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı kışkırtıp onun savaşa girmesini sağlamak istiyordu (Ahmad, 1985:9; Bayur, 1984: 504). Ubeydullah Sindhi ayrıca Kongres Partisi'nin (Indian National Congress) Kabil temsilciliğini yürütmekteydi (Aybek, 1990: 396). Sadece Kongres'in değil, İngiliz karşıtı birçok örgütün şubelerini de Kabil'de açmıştır. Ayrıca kendisi de İngiliz karşıtı yeni örgütler oluşturmuştur (Birişik, 2012: 27).

⁵ Sonraları Rus ajanı olarak Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerine gidecek ve Stalin tarafından öldürtülecektir.

Geçici Hindistan hükümeti, Almanya ve Osmanlı Devleti'yle bağlantı kurup Afganistan Emiri Habibullah Han'ı yanlarına çekmek istedilerse de Emir'in İngilizlere bağlılığı ve Osmanlı Devleti'nin cephelerdeki başarısızlığı sebebiyle bu amaç gerçekleşemez (Özcan, 1992: 37-38).

Bu geçici hükümet farklı ülkelerle iyi ilişkiler kurup İngilizlere karşı kendi birliklerini kurmak istiyorlardı. Böylelikle 1915 senesinde Rus Çar'ından, İngilizlerden bağımsız olarak gerçekleştirilmek üzere siyasi ve ticari bir imtiyaz talebinde bulundular. Bir sih olan Dr. Mathara Singh ve Huşi Muhammet'i bu iş için görevlendirdiler. Fakat olumlu bir gelişme sağlanamadı (Aybek, 1990: 104).

Geçici Hindistan hükümeti bu çalışmaları yaparken, Ubeydullah Sindhi bu hükümet üzerinden kurulacak "özgür" Hindistan ülkesi için gerekli hazırlıkları yapmaktaydı. 1916 senesinde ipek mendiller üzerine yazdığı raporları Hicaz'daki hocası Şeyh el-Hind'e gönderiyordu. Mendiller üzerinde hükümette görev alacakların listesi de mevcuttu. Hatta listede Osmanlı halifesi, Mekke Şerifi, Mısır Hidivi, Enver Paşa ve Dr. Ensari gibi simalar da yer alıyordu (Özcan, 1992: 40). Fakat kısa süre sonra bu mektuplar İngilizler tarafından ele geçirildi. Ubeydullah Sindhi İngiliz baskısıyla Afganistan'da tutuklandı (Özcan, 1992: 40). Afgan hükümeti bütün grup üyelerini gözaltına alıp Kaleçe adındaki bir kaleye kapattılar (Aybek, 1990:115).

Emir Habibullah Han'dan sonra başa geçen Afgan Emiri Emanullah Han, İngiliz etkisinden kurtulmak istiyordu. Bu sebeple İngilizlerle Afganistan Bağımsızlık Savaşı gerçekleştirildi. Bu durum Hindistan'ın bağımsızlığı için Afganistan'a gelen Ubeydullah Sindhi'yi faaliyete geçirdi. Sindhi amacına ulaştığını düşünüyordu. Çünkü savaş sebebiyle İngiliz ordularının çoğu Hindistan'dan Avrupa'ya sevk edilmişti. Dolayısıyla Hindistan korunmasızdı. Bu durum Emanullah Han için de bulunmaz bir fırsattı. Ubeydullah Sindhi geçici Hint hükümeti adına, Hindistanlılara, Afgan ordusunun Hindistan'a saldıracağını bildiren bir mektup yolladı. Ayrıca bu mektupta Afgan askerlerine gerekeni yapmaları için izin verdi (Aybek, 1990: 136). Fakat işin sonunda ateşkes ilan edildi. 8 Ağustos 1919'da Revalpindi Anlaşması yapıldı (Saray, 1988:406).

Ülkelerinin bağımsızlığı için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Sindhi ve Zafar Hasan Afganistan'da umduklarını bulamamışlardır. Yaşadıkları, onları Halife'nin ülkesine gitmeye ve faaliyetlerini orada devam ettirmeye itmiştir.

2. Ruslar ile Yakınlaşma

Ubeydullah Sindhi ve diğerleri Afganistan'da artan İngiliz etkisi sebebiyle siyasi açıdan faaliyet gösteremiyorlardı. Bu sebeple rahat hareket edeceklerini düşündükleri Osmanlı Devleti topraklarına Rusya üzerinden gitmeye çalışacaklardı. Bu durum Sindhi açısından çok zordu çünkü Bolşevik Rusya hakkında çok fazla bilgisi yoktu. Üstelik bir İslam âlimi olan Sindhi dini reddeden bir ülkede yaşamanın zor olduğunu düşünüyordu (Aybek, 1990: 212).

Hindistan Komünist Partisi üyesi olan ve daha önce Moskova'ya gitmiş olan Sindhi'nin öğrencisi Huşi Muhammet vasıtasıyla Rus Konsolosluğu'yla iletişime geçtiler. Rus Konsolosluğu'ndan gerekli izin alındı. 1922 senesinde Sovyet Rusya'sına giden kişiler arasında Zafar Hassan ve onunla birlikte Hindistan'dan Afganistan'a kaçan arkadaşı Huşi Muhammet, Ubeydullah Sindhi ve yeğeni Aziz Ahmet de yer alıyordu. Zafar Hassan ve arkadaşları gibi Hindistan'ın Kuzeybatı Eyaleti'nden Afganistan'a ulaşan Dr. Nur Muhammet de vardı. Bunun dışında İngiliz yönetimi baskıları sonucu oluşan Hindistan Hicret Hareketi ile Afganistan'a gelen İkbâl Şeydai, Ömer Zafer Mesut, Abdurreşit, Abdülaziz, Sebnath Benerci vardı (Aybek, 1990: 214).

Rusya'ya giden ekip üyelerinden biri olan Huşi Muhammet Ubeydullah Sindhi'ye Rusya'da komünist kurallara göre işlerini yürütmeleri gerektiğini eğer bu yol izlenmezse kendilerine ekmek dahi verilmeyeceğini söylemiştir (Aybek, 1990: 228).

Ubeydullah Sindhi Zafar Hassan'ın Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne gitmesine karar verdi. Böylece komünist sistemi daha iyi tanıyıp faydalı bulduğu kısımları gelecekte kurulacak olan bağımsız Hindistan için kullanacaktı. (Aybek, 1990: 237)

Zafar Hassan Kabil'de yaşadıkları dönemde Rus konsolosluğunda görev yapan baş sekreter Reisner'la tanışmıştı. Rusya geldiklerinde Reisner'a özel Urduca dersi vermeye başlamıştı. Bu durumu değerlendiren Zafar Hassan, Reisner'a, Ubeydullah Sindhi'nin Hindistan'ın önemli bir lideri olduğunu ve Rusya'ya geldiğini ayrıca Afganistan'da İngilizlere karşı savaştığını aktardı. Kongres Partisi'nin Kabil başkanı ve geçici Hint hükümetinin de İçişleri Bakanı olduğunu ilettiler. Zafar Hassan Reisner'ın vasıtasıyla o dönemin Rus Dışişleri Bakanı Georgy Çiçerin ile bir görüşme ayarladı. İngilizce yapılan görüşmede Zafar Hassan tercüman olarak görev aldı. Ubeydullah Sindhi, Çiçerin'e Hindistan'dan İngilizleri çıkartmak için Ruslarla işbirliği yapmak istediklerini açıkladı. Fakat bir şartı vardı, bu anlaşma

Komünist Partisi'yle değil Sovyet hükümeti ile olmalıydı. Hindistan'da hindularca İngiliz yönetimine karşı kurulan Kongres Partisi'nin Kabil temsilcisi olan Ubeydullah Sindhi, İngilizlerin Hindistan'dan çıkarılmasında Rusya'nın da çıkarı olması sebebiyle daha ciddi bir kurum olan hükümetle anlaşma yapılması gerektiğini söyledi. Çiçerin bu teklifi Rusya hükümetine sundu. Rusya hükümeti olumlu cevap verdi. Para ya da silah yardımından istediklerini seçebileceklerini ilettiler. Ubeydullah Sindhi para yardımının daha iyi olacağını ve ülkesinin bağımsızlığından sonra bu parayı geri ödeyeceklerini söyledi. Bağımsızlık mücadelesi için Çiçerin Ubeydullah Sindhi'ye on milyon Rupî⁶ vermeyi kabul etti (Aybek,1990: 260-261). Aralarında iletişimi sağlayacak olan yolların güvenliği için Ubeydullah Sindhi, Afganistan ile de aralarının iyi olması gerektiğini ilettiler. Bundan sonra Ubeydullah Sindhi, aralarında oluşturdukları anlaşmayı Kongres liderlerine iletip Rusya ile gerekli anlaşmaları yapmak ve siyasi faaliyetleri için Türkiye'ye gitmek istediğini belirtti. Eğer Türkiye'ye gidemezse Hicaz'a gidip oradan faaliyetlerine devam edeceğini söyledi. İsteklerini kabul eden Çiçerin, Türkiye'ye gidip gerekli işleri yapmasını söyledi (Aybek, 1990: 256-263).

Kongre Partisi'nden Hindu Lala Racpat Rai İstanbul'a gelmişti. Ubeydullah Sindhi ile bir görüşme yaptı. Sindhi'nin Ruslarla yaptığı anlaşmayı aktardı. Rai, Rusların müslüman bir devlet olan Afganistan üzerinden Hindistan'a bağımsızlık mücadelesi için yardım edileceğini duyduğunda çok sinirlendi. Bu görüşme ardından Sindhi, Rai'nin bu haberi Hindistan'a ulaştırıp hindu müslüman ilişkilerini bozacağını düşünmeye başladı (Aybek, 1990: 288), çünkü Racpat Rai o dönemde Hindistan'da etkin bir liderdi.

3. Saru Raciye Partisi'nin Kurulma Süreci ve Amaçları

Yunanlara karşı başarılar kazanan Türkler yine Hindistan tarafından desteklenmeye devam ediyordu. 1922 senesinde yaklaşık 375.000 Rupî yardım toplanmış ve Türkiye'ye gönderilmişti (Özcan, 1997: 243). Hint Hilafet Komitesi Mustafa Kemal Atatürk'e doğrudan yardım ulaştırılmıştır (Keskin, 1991: 88).

1923 yılının Nisan ayında Rusya'dan yola çıkan Ubeydullah Sindhi, İstanbul'da İngiliz ordusu olması sebebiyle gemiyle İnebolu'ya gelerek buradan Ankara'ya geçmiştir.

⁶ Buradaki para değerinin anlaşılması için Zafar Hassan'ın Hatırat'ında o döneme dair yapılan karşılaştırma şu şekilde yer almaktadır. "5 Pound 2 Türk lirasına takabül ediyor. Hindistan'da bu rakam 13 Rupî karşılığı buluyor." Aybek, **a.g.e.**, s. 287

Birkaç ay sonra Türk ordusunun İstanbul'a gelmesiyle Ubeydullah Sindhi de buraya gelir (Aybek, 1990: 263). İsmet İnönü'nün kendilerine verdiği Hindiler Tekkesi'ne yerleşir.

Ubeydullah Sindhi Zafar Hassan ile mektuplaşmaya başlar, Hindistan'ın tam bağımsızlığı için bir parti kurma hazırlığında olduğunu ve yeni anayasayı oluşturmakla uğraştığını iletmiştir. Bununla alakalı bilgi vermiştir. Fakat bu anayasada bazı eksiklikler olduğunu belirten Zafar Hassan, eğer kendisi Ubeydulah Sindhi ile olursa bu anayasanın yenilenmesi ve radikal kararlar alarak bunu geliştirebileceğini, bunun içinde İstanbul'a gelmesi gerektiğini yazmıştır. Reisner'a konuyu anlatan Zafar Hassan bu fikrin Reisner tarafından çok beğenildiğini Hatırat'ında kaydetmiştir. Ardından Reisner vasıtasıyla Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan alınan izinle İstanbul'a gelme hazırlıklarına başlamıştır. O dönemin Moskova konsolosu olan ve Ubeydullah Sindhi Moskova'dayken beraber görüşme gerçekleştirdiği Ahmet Muhtar Bey, Zafar Hassan'a vize verdi. Zafar Hassan ve Ubeydullah Sindhi Kabil'deyken tanıştıkları ve aralarında dostane ilişkileri olan Rus sefiri ve Komünist Partisi'nin önemli bir üyesi olan Rasko Lankof, Zafar Hassan Moskova'dan ayrılmadan önce onunla görüşmüştür. Ubeydullah Sindhi'ye başarı dileklerini ve ihtiyaçları olduğunda kendilerine gerekli yardımı yapacaklarını ifade eden bir mesaj göndermiştir (Aybek, 1990: 279).

Odesa üzerinden Türkiye'ye gidecek olan Zafar Hassan, tren istasyonunda Moskova'dan yönlendirilmiş nüfuzlu bir Rus Komünist Partisi üyesiyle buluştu. Kendisine kalacak yer de tahsis eden parti üyesine, gizli bir iş için Türkiye'ye gittiğini söyledi. İsmi vermediği Komünist Partisi üyesinin misafiri olan Zafar Hassan, Moskova'dan yola çıkmadan önce yanına 50 pound aldığını, Odesa'da misafiri olduğu bu kişiden de parasının yeterli olmaması sebebiyle 25 pound daha aldığını Hatırat'ında kaydeder. İsmi vermediği bu kişi Zafar Hassan'ın dolma kalemını alır, bunu hatıra olarak aldığını söylediğini Zafar Hassan kitabında kaydeder (Aybek, 1990: 281). Odesa'dan gemiyle süren yolculuğu iki gün sonra İstanbul Boğaz'ında sonlanmıştır.

Zafar Hasan 1924 senesinde Türkiye'ye geldiği vakit Hilafet kaldırılmıştı. Hindistan Müslümanları Hilafet'in kaldırılmasına önce inanmadılar. Haberin gerçek olduğunu anladıkları zaman da alınan kararın İslam dışı bir uygulama olduğunu belirttiler (Özcan, 1997: 248). Hilafet'in bitişi Hintli Müslümanları üzmüşse de (Bayur, 1984: 557) Hindistanlı bazı liderler Hilafet'in artık Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geçtiğini dahi belirtmişlerdir. Pakistan'ın milli şairi Muhammet İkbal de bunun İslam'daki bir içtihat uygulaması olduğunu

belirtmiştir (Özcan, 1997: 249). Zafer Hassan Hatırat'ında Hilafet'in kaldırılmasıyla alakalı bir görüş bildirmemiş fakat Atatürk tarafından yapılan inkılapların birçoğunu desteklemiştir (Aybek, 1990: 332-336).

İstanbul Aksaray'da bulunan Hindiler Tekkesi'nde kalan Ubeydullah Sindhi, Zafar Hassan'ın tekkeye yakın olan Reşadiye'ye otelinde kalmasını uygun görür. Böylelikle her gün görüşüp oluşturacakları anayasa hakkında çalışma yapabileceklerdir. Hazırlanan program üzerinde yoğun bir şekilde bir ay kadar çalışarak düzeltmeleri gerçekleştirdiler (Aybek, 1990: 287).

Üzerinde çalıştıkları programın amaçlarını şöyle belirtmişlerdir (Aybek, 1990: 296).

“Bu program aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için hazırlanmıştır:

1- Hindistan'a tam bağımsızlığını kazandırmak ve Hindistan'da federal bir hükümet kurmak

2- Hindistan'daki müslümanların ve diğer azınlıkların korunması

3- Hindistan'da çalışan tabaka yani geneli çiftçi, işçi ve beyin gücüyle çalışanlar tarafından hükümetin kurulması. Toprak ağaları ve zenginler ülkede bitirilmeli ki komünizm Hindistan'a gelmeden bu tehlikeden kurtulabilsinler

4- Emperyalizmi kırmak için Asya federasyonu kurmak”

Ubeydullah Sindhi tarafından kurulan partiye Saru Raciye⁷ adı verildi. Anlam olarak “herkesin yönetimi” anlamına gelen partinin amacı da zaten renk, din, sosyal konum farkı gözetilmeksizin herkesin hükümeti kurmakta aktif olmasıydı. Ubeydullah Sindhi, bu programı Kongres Partisi'nin bağımsızlık hareketinin ikinci adımı olarak görür (Aybek, 1990: 296). Zafar Hassan'ın eserinde yazdığına göre programın son sayfasında Ubeydullah Sindhi Kongres Başkanı, Zafar Hassan ise Sekreter olarak görülmektedir. Muhtemelen başkan kelimesi, Kabil Kongres Partisi temsilciliğinin başkanı olduğu bilinen Ubeydullah Sindhi için kullanılmıştır. Tarih olarak da 15 Eylül 1924 günü yazılıdır (Aybek, 1990: 297).

Partiye üye olmak için kurallar Ubeydullah Sindhi tarafından belirlenmişti. Üyelerin gelirleri ortalama bir çiftçinin gelirinden fazla olmayacaktı. Gelirin fazlası partiye verilecekti (Aybek, 1990: 297-298).

⁷ Zafar Hassan Aybek'in Hatıratı'nda "سرور آجيه پارٹی" olarak geçmektedir, Zafar Hassan Aybek, **Khaatraat (Aap Beeti)**, Sangmil Publicationers, Lahor, 1990, s. 296; Diyanet İslam Ansiklopedisinin'de Abdülhamit Birışık'ın kaleme aldığı “Ubeydullah es-Sindi” maddesinde bu partinin adı “Sarva Rajya” olarak geçmektedir. Birışık, **a.g.md.**, s. 28.

Ülkedeki uygun düzeni oluşturmak için yaptıkları düzenlemede, farklı etnik topluluklardan oluşan Hindistan'ın federal bir sisteme ihtiyaç duyduğuna karar verdiler. O dönemdeki Hindistan'ın kuzeyi, kuzeybatısını kapsayan alanı, Pencap'ın doğusu ve batısı, Sind, Keşmir, Serhad (bugünkü adı Kuzeybatı Sınır Eyaleti), Belucistan, Gücerat gibi özerk bölgelere ayrılacaktı. Kanun koyucular da yine halk tabakaları arasından seçilip her tabakanın bir temsilcisi vasıtasıyla yani bizzat çiftçi, memurlardan oluşmalıydı (Aybek, 1990: 298).

Mülkiyet meselesinde ise, mülk edinmede sınır koyulacaktı. Ülkedeki topraklar halka ait olacaktı. Toprak ağalığı ve faiz ortadan kaldırılacaktı. Fabrikaların yönetimi işçilerin oluşturduğu derneklerle yürütülecekti. Eğitim meselesinde ise, insanlar en az ilkokul veya ortaokul seviyesinde eğitim görmüş olacaktı. Dış ticaret de hükümetin elinde olmalıydı (Aybek, 1990: 299).

Hindistan hükümet merkezi dini eğitim vermeyecekti. Hükümet merkezi, dış işleri, savaş, dış ticaret işlerine bakacaktı. Ayrıca emperyalizmi kırmak için uluslararası ilişkiler çerçevesinde oluşturulan federal sisteme Rusya da katılabilecekti. Rusya, İngiliz emperyalizminin karşısında Hindistan'a sahip olmak amacıyla yaklaşırsa ona bu fırsat verilmeyecekti. Müslümanları ve islam medeniyetini korumak adına onları belli bir bölgede toplamak düşüncesi de mümkündü (Aybek, 1990: 300).

Urduca yazılan bu bildiri eski Rusya konsolosu Ahmet Muhtar Bey'in kardeşi tarafından tercüme edilip Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'na gönderildi. Bunun amacı, Ubeydullah Sindhi'nin amacının anlaşılması ve sadece kendi ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele ettiklerini göstermekti (Aybek, 1990: 301).

Artık bu bildiriye Hindistan'a yollama zamanı gelmişti. İki yol vardı; birincisi, güvenilir bir Hintli vasıtasıyla bildiriye Hindistan'daki liderlere göndermek; ikincisi, posta yoluyla insanlara ulaştırmak. O dönem güvenilir bir kişi bulamadıkları için Ubeydullah Sindhi yeğeni vasıtasıyla Rusya Konsolosluğu'ndan 100 pound istemek zorunda kaldı. Fakat bu para, Hindiler Tekkesi'nden çalıandı. Polise haber vermediler. Bunun sebebi de sade bir yaşam tarzı olan Ubeydullah Sindhi'ye polisin inanmama ihtimaliydi. İkincisi ise bu parayı nereye harcayacaklarının sorulması karşısında cevap verememeleri olacaktı (Aybek, 1990: 302).

Bunun üzerine, bildiriye posta yoluyla Hindistanlı liderlere göndermeye başladılar. Fakat bu bildirilerin hepsi veya birkaçı İngiliz deniz denetçilerinin eline geçti ve İngiliz hükümeti tarafından yasaklandı.

Sindhi ve Zafar Hassan, bu metnin İngilizce çevirisini de Hindistan'a göndermeye karar verdiler. Bunun üzerine, Zafar Hassan ağabeyinden 25 pound göndermesini rica etti. Zafar Hassan İngilizler tarafından tanındığı için Ömer Rıza Doğrul'un şahitliği ve kefil olmasıyla Osmanlı Bankası aracılığıyla bu parayı almayı başardılar. Sonrasında güvendikleri Hindistanlılarla gizli olarak göndermeye başladıkları bildirinin gönderilen kişilere ulaşım ulaşmadığını ya da İngilizler tarafından yakalanıp yakalanmadığını hiçbir zaman öğrenemediler (Aybek, 1990: 305).

Ubeydullah Sindhi ve Zafar Hassan'ın düzenli gelirleri olmadığı için maddi sıkıntı çekiyorlardı. Rauf Orbay'ın yaverliğini yapan Abdurrahman Peşaveri aracılığıyla, Mareşal Fuat Paşa'nın oğlu Esat Fuat Bey ile görüşerek durumu anlattılar. Bir Mısır Prensesi olan Esat Bey'in eşi, Sindhi ve Zafar Hassan'a, ailesinin gelirlerinden düzenli olarak maaş vermeye başladı. Bu meblağ aylık olarak Ubeydullah Sindhi'ye 50 lira, Zafar Hassan'a ise 20 lira olarak belirlenmişti (Aybek, 1990: 308).

Hilafet'in sona ermesinden sonra Ubeydullah Sindhi, Abdurrahman Peşaveri⁸ aracılığıyla Rauf Orbay ile görüşür. Bu toplantıda Kazım Karabekir de vardır. Zafar Hassan da tercüman olarak bu toplantıda bulunmuştur. Sindhi'nin isteği, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın desteğiyle bir İslam üniversitesi kurmaktır. Rauf Orbay eğer böyle bir üniversitenin kurulmasına destek olurlarsa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendilerini gerici olarak suçlayacağını söylemiştir (Aybek, 1990: 291).

Yollanan bildirimlerin Hindistan'da yakalanmasının ardından bazı gazetelere bu konu haber olarak yansımıştı. Bunlar "Zemindar", "Siyaset" gazeteleriydi. Zemindar gazetesindeki haberde, iki farklı ihtimalin olduğu yazılmıştı. Bunlardan ilk ihtimalin, "bildirinin Britanya hükümeti tarafından yasaklandığı ve Kongre Partisi'nin Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin diğer yüzü" olduğu yazılıyordu. Yazılan ikinci ihtimal, "ya Kabil'deki Kongres temsilciliğinin devamı ya da Mihabharat⁹ Saru Raciye Partisi'nin tasarısı" şeklinde haber konusu yapılmıştı (Aybek, 1990: 303-304).

⁸ Abdurrahman Peşaveri, Zafer Hasan gibi üniversite öğrencisiyken 1912 yılında Doktor Muhtar Ahmet Ensari başkanlığında, Hindistan'dan yardım için gelen Hilal-i Ahmer grubunda yer almıştır. Grubun diğer üyeleri Hindistan'a geri dönmüşse de o, burda kalıp Türk milli mücadelesinde görev almıştır. Ayrıca Rauf Orbayın yaverliğini yapmıştır. 1925 yılında İstanbul'da faili meçhul bir cinayete kurban gitmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abu Salman Shahcihanpuri, **Gazi Abdurrahman Şehid Peshaveri**, Karachi, 1979

⁹ Hinduların savaş destanının adıdır. Ahmet Bahtiyar Eşref, Celal Soydan, **Urdu-Türkçe Türkçe-Urdu Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2012, s. 299

1926 senesinde Hindistan gazetelerinde çıkan haberlere göre, Hindistanlı âlimler ve siyasetçiler hac için Hicaz'a gideceklerdi. Bu durum Ubeydullah Sindhi için bulunmaz bir fırsattı. Hazırlamış olduğu bildiriye onlara sunmak için o sene hac mevsiminde Hicaz'a gitmeye karar verdi. Bunun için üçüncü ve son kez Aziz Ahmet vasıtasıyla Rusya Konsolosluğu'ndan para aldı. O dönemde hacılar İskenderiye üzerinden Hicaz'a gidiyorlardı. Fakat İngiliz yönetimindeki Mısır'a gidemeyeceği için İtalya'ya gidip oradan uygun bir gemiyle Hicaz'a gitmek üzere yola çıktı. Fakat İtalya'dan Hicaz'a giden bir gemi bulamamıştı. Bu sebeple İtalya sömürgesi olan Eritre'ye gitti. Orada 15 gün beklemek zorunda kaldı. Hicaz'a ulaştığında hac dönemi bitmiş, Hindistanlılar ülkelerine dönmüşlerdi. Böylelikle amaçlarını içeren bildiriye onlara ulaştıramamıştı (Aybek, 1990: 314). Bu süreçten sonra Hicaz'da on üç yıl kadar kalıp zamanını öğretimle geçirmiştir (Birişik, 2012: 28).

Diğer taraftan Zafar Hassan ise 1927 yılında Türk vatandaşı olmuştur (Aybek, 1990: 338). Sonrasında askeri eğitim almış ve Türk ordusunda göreve başlamıştır. Nadir Şah'ın Afganistan'a hâkim olmasından sonra ülkesinin bağımsızlığı için burada faaliyet gösterebileceğini düşünen Zafar Hassan, Afganistan'da askeri görev almak için yola çıkmıştır. Fakat yolda Nadir Şah'ın öldürüldüğünü öğrenmiştir. Ona destek verebilecek güçlü hükümdarın ölüm haberiyle yıkılan Zafar Hassan, askeri eğitim vermek için gittiği Afganistan'daki görevinden sonra Türkiye'ye dönmüştür (Aybek, 1990: 413).

Çoğunluğu Hinduların teşkil ettiği Hindistan ülkesinde yaşayan müslümanlar yok olma tehlikesinden korktukları için Muhammet İkbâl gibi önderlerin yönlendirmesiyle müstakil bir Müslüman devletinin kurulması gerektiğini düşünmeye başladılardır. Bu düşünce hareketinin sonucu Hindistan topraklarında Pakistan ve sonraları Bangladeş adı verilecek ülkeler bu topraklarda ortaya çıkmıştır. Bangladeş önceleri Doğu Pakistan'ı teşkil ederken sonraları bağımsızlığını ilan etmiştir (Özcan, 2007: 148-149).

Böylelikle ülkelerinin özgürlüğü için parti üzerinden oluşturmaya çalıştıkları "bağımsız Hindistan" meselesi şimdilik kapanmış sayılıyordu. Zafar Hassan Hatırat'ında bu anayasanın gelecekte kurulacak olan Pakistan'a aslında çok benzediğini belirtmiştir. Büyük çoğunluğunu Ubeydullah Sindhi'nin yazdığı bu anayasadaki farkın federal sistem içerdiğini yazar (Aybek, 1990: 305).

SONUÇ

İngiltere yönetimi altında ezilen Hindistanlılar bağımsızlıklarını kazanmak için birçok yola başvurmuşlardır. En büyük isyan olan Sipahi Ayaklanması'ndan sonra İngiliz yönetimi baskının dozunu daha da arttırmıştır. Ülkelerinde uygulanan baskı sebebiyle çareyi başka topraklarda örgütlenerek aramaya çalışan bu insanlar farklı gruplarla bağlantıya geçip birlikte hareket etmeye çalışmışlardır.

Hindistanlı Müslümanlar, İngiliz hükümetinin ülkede oluşturduğu baskı sonrasında kendilerine hamî olarak Osmanlı Halife'sini seçmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine denk gelen bu dönemde çeşitli maddi ve manevi yardımlarla Türklerin yanlarında olduklarını ifade etmeye çalışmışlardır.

Bu süreç Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. Öncü olarak gördükleri Türkleri de kendi bağımsızlık hareketine dâhil etmeye çalışıp büyük Asya projesini gerçekleştirmek için çeşitli oluşumlarla yollarına devam etmişlerdir. Fakat bu süreçte maddi yetersizlikler bu grupların bitmesine sebep olmuştur. Diğer bir sebep ise Türk ve Hindistanlıların aynı amaçta olmadıkları gösterilebilir. Bu duruma, Hindistanlıların farklı etnik yapılar ve farklı dinlere mensup olmalarının da etkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, 1984, “1914-1915 Yıllarında İstanbul’da Hint Milliyetçi Devrimcileri”, *YapıtToplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6, ss. 5-9.
- Aybek, Zafar Hassan, 1990, *Khaatiraat (AapBeeti)*, Sangmil Publisher, Lahor (Transkripsyon) ۱۹۹۰، ظفر حسن آیبک، خاطرات (آپ بیئی)، سنگ میل پبلی کیشنز، لاہور، ۱۹۹۰.
- Bayur, Yusuf Hikmet, 1984, *Hindistan Tarihi*, III. Cilt, ss. 433-557.
- Birişik, Abdülhamit, 2003, “Mahmûd Hasan Diyûbendî” maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXVII. Cilt, ss. 366.
- Birişik, Abdülhamit, 2012, “Ubeydullah es-Sindi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XLII. Cilt, ss. 27-28.
- Cebesoy, Ali Fuat, 1982, *Moskova Hatıraları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Dursun, Davut, 1991, “Asya” Maddesi Tarih/ Sömürgecilik Dönemi ve Bağımsızlık”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, III. Cilt, ss. 529.
- Eşref, Ahmet Bahtiyar, Soydan, Celal, 2012, *Urdu-Türkçe Türkçe-Urdu Sözlük*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, Mustafa, 1991, *Hindistan Müslümanları’nın Milli Mücadele’de Türkiye’ye Yardımları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Kıdwai, AbdurRaheem, 1995, “Ensari Muhtar Amed” maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XI. Cilt, ss. 253.
- Özcan, Azmi, 1992, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İngilizlere Karşı Bir Hind-Osmanlı Planı Yahut “İpek Mendil Komplosu””, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 103, ss. 37-40
- Özcan, Azmi, 1997, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Özcan, Azmi, 1998, “Hindistan maddesi: Tarih”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XVIII. Cilt, ss. 78-79.
- Özcan, Azmi, 1998, “Hindistan maddesi: Osmanlı Hindistan Münasebetleri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XVIII. Cilt, ss. 84.
- Özcan, Azmi, 2007, “Pakistan” maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXIV. Cilt, ss. 148-149
- Qureshi, M. Naeem, 1998, “Hindistan Hilafet Hareketi” Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XVIII. Cilt, ss. 109.
- Saray, Mehmet, 1988, “Afganistan” Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, I. Cilt, ss. 406.